

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) www.economy.nayka.com.ua | № 7, 2021 | 29.07.2021 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2021.7.84](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.7.84)

УДК 338.1

А. С. Саленко,

*к. е. н., заступник начальника управління - начальник відділу роботи з ризиками, моніторингу операцій та ризиків управління з питань виявлення та опрацювання податкових ризиків
Головного управління ДПС В Одеській області
ORCID ID: 0000-0002-4769-9301*

ІНФОРМАЦІЯ ТА ЗНАННЯ ЯК РУШІЙНА СИЛА ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

A. Salenko

PhD in Economics, Deputy Head of the Department - Head of the Department of working with risks, monitoring of transaction and risks, Department of tax risk identification and processing of Main Department of the State Tax Service in the Odessa region

INFORMATION AND KNOWLEDGE AS THE DRIVING FORCE OF POST-INDUSTRIAL DEVELOPMENT

Визначено новітні теорії неокласиків економічної науки: нетократії, інноваційної економіки, нейроеконіміка, віртуальна економіка, інформаційна економіка, економіка знань. Визначено, що методологічно поєднує ці соціально-економічні теорії концепція постіндустріального суспільства. Основним двигуном економічного розвитку стають послуги, і, в першу чергу – наукові. Поширення сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій, формує основу для більш тісного спілкування людей, що знаходять територіально в різних регіонах, хоча може зробити і менш ефективними особисті контакти серед співробітників, що працюють в одному офісі.

Категорія «знання» є мультидисциплінарною категорією. Сутність знання як суспільного феномену та основи постіндустріального суспільства досліджується вченими – філософами, соціологами, юристами, фахівцями з інформаційних систем, економістами, дослідниками проблем державного управління

The newest theories of economic science are defined: netocracy, innovative economy, neuroeconomics, virtual economy, information economy, knowledge economy. The concept of post-industrial society combines these socio-economic theories.

It is proved that classical economic theory is one of the most productive directions of economic thought. Within its framework, a number of economic theories were developed and a number of economic laws were derived, and the most important paradigm of economic science, the labor theory of value, was formulated. It is also necessary to define as an important basis of the knowledge economy neoclassical areas of economics: Keynesianism, monetarism, macroeconomics, microeconomics. Institutional and neo-institutional theories also form the basis of the post-industrial economy.

It is determined that the main engine of economic development are services, and, above all - scientific. The spread of modern information and computer technologies forms the basis for closer communication between people located in different regions, although it can make personal contacts among employees less effective. The general factors of the theories of post-industrialism and the knowledge economy point to the great similarity of these theories, as well as to the creation of a basis for radical changes in post-industrial society.

The category of "knowledge" is a multidisciplinary category. The essence of knowledge as a social phenomenon and the basis of post-industrial society is studied by scientists - philosophers, sociologists, lawyers, information systems specialists, economists, researchers of public administration. The difficulty of defining this category is due to subjective and objective reasons.

It is determined that it is important to define information as an action program for material and social processes, a means of communication, a factor in the regulation of material and energy systems. The use of these properties of information allows you to turn it into knowledge and use it as one of the main elements of building a post-industrial society.

Ключові слова: інформація; знання; постіндустріальна; економіка економіка знань; послуги.

Keywords: information; knowledge; post-industrial; economics; knowledge economy; services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ. Після перших теоретичних обґрунтувань пріоритетів розвитку сфери послуг, перш за все інноваційного характеру, що були започатковані Д. Беллом, сформувалися нові концепції в межах цієї теорії, що вже широко відомі науковому співтовариству, та такі, що не є достатньо проаналізовані фахівцями. До таких теорій ми можемо віднести теорію нетократії представників Стокгольмської школи економіки Александра Барда і Яна Зодерквіста[1]. На основі сприйняття людини як біологічної та соціальної сутності ці автори досліджують процеси появи нового домінуючого класу підприємців – нетократії та поступового формування нового класу працівників - конс'юметаріїв.

Відома концепція інформаційної економіки, або інформаційного суспільства Ф. Махлупа і Т. Умесао. [2, 3]. спирається на аналіз наслідків та прогнозування перспектив розвитку суспільства і економіки в умовах повної інформатизації всіх виробничих процесів, інформатизації суспільного буття людини, проникнення інформаційних технологій в особистий простір діяльності кожного члена суспільства.

Більш широкою за предметом дослідження є теорія інноваційної економіки. Поштовх до її розвитку надав Джозеф Шумпетер. [4, с. 81 - 84]. Широкий предмет теорії інноваційної економіки призвів до виокремлення інших напрямів економічних досліджень, наприклад таких як: нейроеконіміка, віртуальна економіка, цифрова економіка. Всі ці наукові теорії поєднує загальна риса – для побудови суспільства нового типу потрібні знання. Поява концепції економіки знань була вимогою часу.

В період активного розвитку економічної інтеграції, з 80-х років минулого сторіччя стало зрозумілим, що рівень міжнародної конкурентоспроможності країни зумовлений рівнем наукових знань, сучасністю технологій, кваліфікацією персоналу. Японський економіст Т. Сакайя був першим ідеологом нового напрямку – економіки знань. Однак, він бачив перші приховані протиріччя цієї теорії. Він попереджав, що не можна її розглядати тільки як перехід до домінування послуг над виробництвом, або тільки як просте зменшення виробництва матеріальних благ[5, с. 337 - 371]. Саме ця його наукова сентенція є перехідним містком для науковців всього світу між теорією постіндустріальної економіки та економікою знань. Методологічно поєднує сучасні соціально-економічні теорії концепція постіндустріального суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ. Серед сучасних науковців, що досліджують ті чи інші положення теорії економіки знань слід визначити проф. Ханіна І.Г. Цим питанням було присвячено його монографії «Інституційні передумови функціонування інформаційного простору світової економіки» та «Ноосферный путь познания и хозяйствования». В своїх наукових висновках він сформулював положення про пріоритетність розвитку суспільства та економіки на основі науково-теоретичної платформи «Інфосфери». Ця науково-теоретична платформа поєднує в собі переваги стрімких та постійних тенденцій розвитку інформаційного суспільства, домінування економіки знань на основі створення баз інформації та знань і людиноцентричного, ресурсозбережувального, етичного підходу Ноосферної теорії [6. 7].

Прикладні аспекти розвитку економіки знань висвітлив проф. Сазонець І.Л. В контексті проведених науковцем досліджень лібералізація підприємницької діяльності визначається з економіко-організаційної точки зору як система нових інструментів пошуку та впровадження високих технологій шляхом проведення конкурсів стартапів, діяльності інжинірингових шкіл, функціонування та використання баз інформації та баз знань [8]. В монографії «Детермінанти лібералізації високотехнологічного підприємництва в умовах постіндустріального переходу» науковець дослідив вплив лібералізації на формування системи високотехнологічного

підприємництва, визначив детермінанти запровадження високих технологій в підприємстві, запропонував напрями удосконалення системи управління у високотехнологічних підприємницьких структурах.

Безпосередньо соціальні аспекти розвитку сучасного суспільства в нових інформаційно-технологічних умовах розглянуто проф. Джинджояном В.В. та Сазонцем І.Л. в монографії «Соціальні детермінанти розвитку сфери послуг в концепції формування постіндустріального суспільства» авторами проаналізовано суспільно-наукові концепції індустріального та постіндустріального розвитку економіки, напрями реалізації принципів корпоративної соціальної відповідальності підприємств в контексті «Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року», напрями підвищення ефективності діяльності сучасних підприємств на основі послуг інформатизації[9].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ. Не дивлячись на той факт, що загальні теоретичні підходи формування економіки знань в світі проаналізовані класиками економічної науки та представниками інших галузей суспільних наук і вітчизняні науковці достатньою мірою досліджували ці питання, особливо у адаптації характерних рис економіки знань до умов розвитку національної економіки, важливі методологічні особливості цієї концепції ще необхідно проаналізувати. Метою проведеного в поданій статті дослідження є ідентифікація інформації та знань як рушійної сили постіндустріального розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ. Наукове підґрунтя методології постіндустріальної економіки склали теорії економічного розвитку, що хронологічно передували в часі. Проф. Ханін І.Г. визначає важливість філософської спрямованості ідеології пізнання економіки у стародавньому світі, визнання економіки як синтезу суспільних наук, важливість класичної політичної економії. За думкою автора класична економічна теорія - одне з найбільших продуктивних напрямків економічної думки. У його рамках було розроблено ряд економічних теорій і виведений ряд економічних законів. Сформульована найважливіша парадигма економічної науки - трудова теорія вартості. Слідом за фізіократами, класики пропагували економічний лібералізм. Школа активно розвивалася в кінці XVIII століття - 30-х рр. XIX століття. Автор також визначає як важливу основу економіки знань неокласичні напрями економічної науки: кейнсіанство, монетаризм, макроекономіку, мікроекономіку. Інституційна та неінституційна теорії також формують за думкою автора глобальний ландшафт економіки знань (рис. 1).

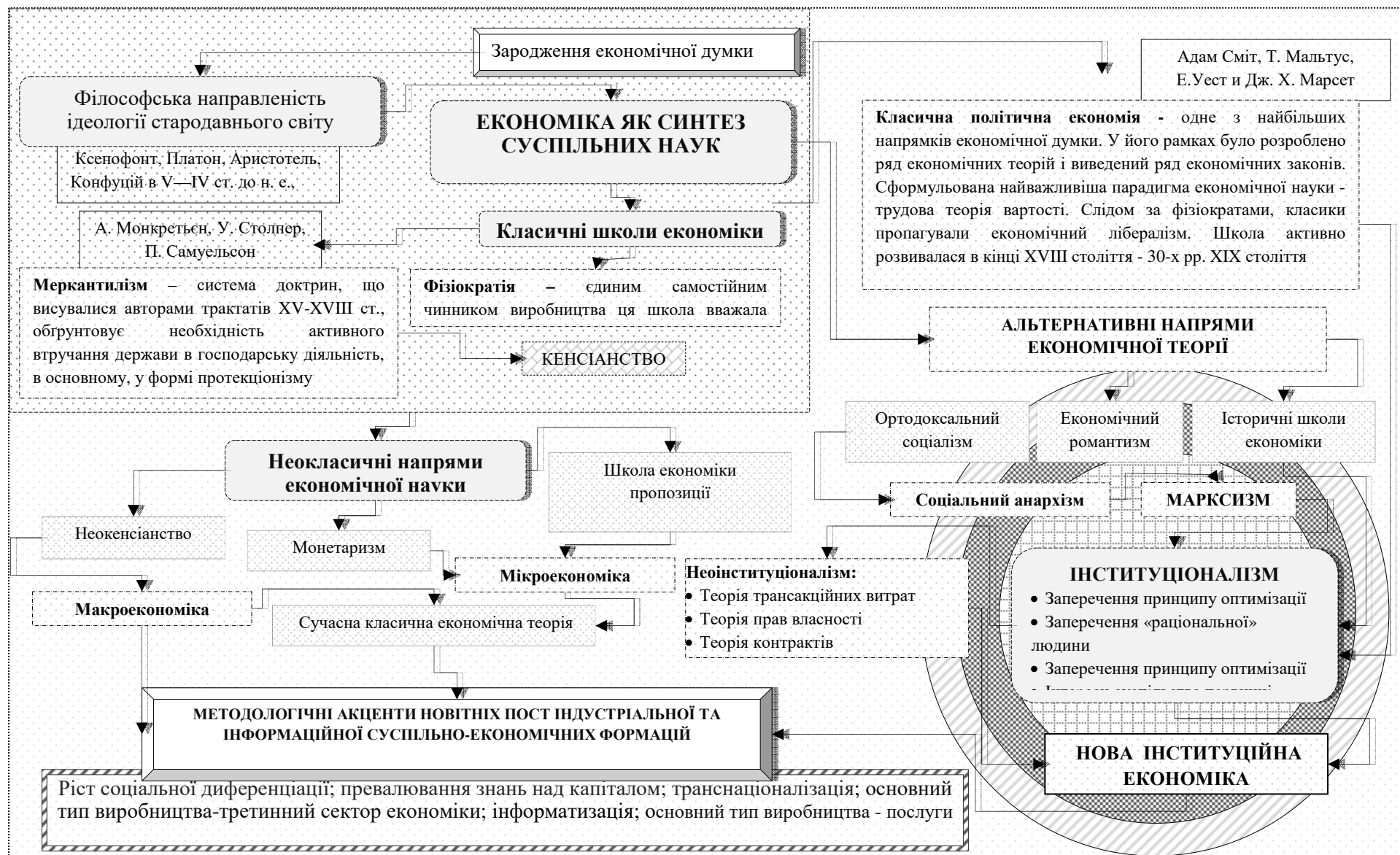


Рис. 1. Еволюція парадигмальних форм економічної думки в концепціях розвитку суспільно-економічних формацій [6]

Для об'єктивного бачення всієї картини розвитку постіндустріальних відносин необхідно аналізувати консолідовану інформацію в розрізі світової економічної системи. Так статистична інформація є малодоступною і вона рахується з великим запізненням. Крім того, така світова статистична інформація консолідується у інших розрізах.

Однак, на теоретичному рівні М. Поляков наводить тотожні риси теорій постіндустріального суспільства та теорії економіки знань. За його думкою: «загальним у теоріях постіндустріалізму і ЕЗ є визначення основних процесів перетворення індустріальної економіки: зміна індустріального способу виробництва, типу відносин, господарського укладу, акцент на розвитку знань, інформатизації, комунікаціях і людському капіталі, суспільних змінах (лібералізм, мобільність та ін.), еволюції капіталізму (посткапіталістичний уклад). ...актуальною є проблематика формування нових систем виробництва, зміни всієї системи виробничих відносин під впливом поширення сучасних ІКТ». [10, с. 61 – 62] Таким чином, автор наголошує на зміні індустріального способу виробництва. Не дивлячись на окремі напрями гіперіндустріалізації, основним двигуном економічного розвитку стають послуги, і, в першу чергу – науки. Автор наголошує на важливості єдиного підходу в інтенсифікації системи комунікації, суспільних змінах, що, на нашу думку, є важливою передумовою розвитку соціальних відносин в постіндустріальному суспільстві, Поширення сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій, що задекларовано автором, формує основу для більш тісного спілкування людей, що знаходять територіально в різних регіонах, хоча може зробити і менш ефективними особисті контакти серед співробітників, що працюють в одному офісі. Загальні чинники теорій постіндустріалізму і економіки знань М. Полякова вказують на велику схожість цих теорій, а також на створення підґрунтя для соціальних змін в постіндустріальному суспільстві.

На основі дослідження світової економічної думки з приводу формування економіки знань, автор зупиняється на основних наукових положеннях цієї теорії: «концепція економіки знань базується на наступних ключових положеннях: знання стають ключовим ресурсом для створення благ, формування вартості, цінності і доходу; знання являють собою динамічний об'єкт і фактор економічного розвитку; результати економічної діяльності все більше залежать від ефективності отримання та використання знань. [10, с. 38]. Такий підхід визначає узгодженість наукового підходу автора з класичним сприйняттям економіки знань. Важливим є той факт, що у своєму визначенні автор напряму пов'язує генерацію знань та економічний розвиток. В цілому є прийнятним той факт, що результати економічної діяльності все більше залежать від ефективності отримання та використання знань, однак традиційним є сприйняття активного впливу економіки знань на високотехнологічні сектори економіки, хоча опосередковано, вона впливає і на інші галузі народного господарства, в яких не використовуються високі технології.

Загалом, за думкою М. Полякова, «знання в економіці можуть виступати в різних аспектах, зокрема як: 1) ресурс або фактор виробництва; 2) актив або капітал; 3) результат, продукт, товар; 4) власність» [10, с. 44]. На нашу думку це стверджує важливість знань як соціального феномену, який має глибокий вплив на економічну діяльність людини, країни, суспільства в цілому.

Категорія знання є мультидисциплінарною категорією. Сутність знання як суспільного феномену та основи постіндустріального суспільства досліджується вченими – філософами, соціологами, юристами, фахівцями з інформаційних систем, економістами, дослідниками проблем державного управління. Акцентує свою увагу на проблемах ідентифікації категорії «знання» і М. Поляков. Він вважає, що важкість визначення цієї категорії зумовлено наступними причинами:

- 1) різноманіттям знань, що відображають надскладну дійсність;
- 2) зв'язком з духовною сферою і діяльністю;
- 3) труднощами об'єктивізації;
- 4) великою часткою і важливістю соціального (соціогуманітарного) знання, для якого характерні неоднорідність, змінність, суб'єктивність, інтуїтивність, низький ступінь обґрунтованості й надійності;
- 5) великим об'ємом неявних, прихованих, індивідуальних (особистих), «мовчазних» знань, які суб'єктивні і важко піддаються аналізу;
- 6) складністю форм фіксації в свідомості, у вигляді уявлень, понять [10, с.38 – 39].

Авторській підхід дозволяє нам сформулювати думку, що знання, як рушійну силу постіндустріального розвитку необхідно поділяти на різні категорії: по-перше, знання, що безпосередньо впливають на розвиток продуктивних сил, по-друге, знання, що формують систему високих технологій,

по-третє, знання що формують загальний високий рівень освіти та інформатизації суспільства та опосередковано впливають на постіндустріальний розвиток, по-четверте, знання, соціо-гуманітарного характеру, які формують етичні основи індивідуальних та суспільних відносин постіндустріального суспільства і супроводжують процес постійного зростання продуктивності праці та ефективності виробництва, по-п'яте, знання людини про свою особистість, які базуються на постійному розвитку соціо-гуманітарних наук і поєднують поширення горизонтів світогляду, фізичну досконалість, здоров'я людини та духовний розвиток особистості.

Такі тенденції притаманні процесу генерування знань, як теоретичного, так і прикладного характеру. В сучасній науці прослідковуються тенденції щодо прискорення процесу реалізації фундаментальних наукових досліджень в високотехнологічні проектні рішення та готові вироби. М. Поляков наводить наступну думку Д. Белла, який виділяв практичні і теоретичні знання, особливо підкреслюючи значення останніх: «головним при прийнятті рішень та управлінні змінами стало домінування теоретичного знання, переважання теорії над

емпіризмом і кодифікація знань в абстрактні зведення символів» [10, с. 42]. Слід визначити, що цими словами Д. Белла було зроблено прогноз на майбутній стрімкий розвиток інформаційних технологій та створення інформаційної економіки. В подальшому, серед вітчизняних науковців такі тенденції було досліджено проф. Сазонцев О.М. [11].

У відповідності до мультидисциплінарного підходу у визначенні знань, М. Поляков визначає і інформацію, як основу генерування знань у вигляді дисипативної, багатопарової, різнорівневої, різноякісної системи, яка є багатфункціональною та є одночасно ресурсом та продуктом. Вона, як ресурс та продукт використовується і є основою біологічних, соціальних, фізичних систем і тому, її вплив на економічний розвиток є тільки незначною функцією в матеріальному та нематеріальному світі. В монографії М. Полякова «Економіка знань: сутність, детермінанти, глобальний ландшафт» знаходимо наступне визначення інформації: «інформація є нематеріальною сутністю, керуючим фактором, програмою дій для матеріальних, природних та соціальних процесів: нематеріальна інформація керує матеріальним світом. Інформація є ресурсом та продуктом інтелектуальної діяльності і виконує функції як природні (першооснова матеріального світу, програма саморозвитку матерії; формування живої речовини), так і соціально-економічні (формування особистості та суспільства, засіб комунікації, мотивації, культурний (соціальний) код, регулювання речовинно-енергетичних систем)» [10, с. 39]. З точки зору аналізу важливості інформації як ресурсу для зростання постіндустріального суспільства, важливим є визначення інформації як програми дій для матеріальних та соціальних процесів, засобом комунікації, чинником регулювання речовинно-енергетичних систем. Використання цих властивостей інформації дозволяє перетворювати її на знання і використовувати як один з головних елементів розбудови постіндустріальних соціально-економічних систем.

Розпочинаючи викладення своєї концепції економіки знань з визначення інформації та знань, автор поглиблює аналіз і переходить до спроб симбіозу цих двох явищ, намагається визначити їх природну єдність. Він визначає, що до «інформації може бути віднесена вся сукупність різнорідних відомостей, яка доступна для людського сприйняття. У той же час, знання – не є поняттям, відмінним від інформації. Знання – це інформація, але інформація вищої якості. Основним критерієм для виділення категорії «знання», перш за все, потрібно вважати те, що знанням ми вважаємо ту інформацію, яка підлягала обробці в процесі інтелектуальної діяльності людини» [10, с. 40].

ВИСНОВКИ. Класична економічна теорія - один з найбільших продуктивних напрямків економічної думки. У його рамках було розроблено ряд економічних теорій і виведений ряд економічних законів. Сформульована найважливіша парадигма економічної науки - трудова теорія вартості. Слідом за фізіократами, класики пропагували економічний лібералізм. Школа активно розвивалася в кінці XVIII століття - 30-х рр. XIX століття. Необхідно також визначити як важливу основу економіки знань неокласичні напрями економічної науки: кейнсіанство, монетаризм, макроекономіку, мікроекономіку. Інституційна та неінституційна теорії також формують глобальний ландшафт економіки знань та постіндустріальної економіки.

Не дивлячись на окремі напрями гіперіндустріалізації, основним двигуном економічного розвитку стають послуги, і, в першу чергу – наукові. Поширення сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій, формує основу для більш тісного спілкування людей, що знаходять територіально в різних регіонах, хоча може зробити і менш ефективними особисті контакти серед співробітників, що працюють в одному офісі. Загальні чинники теорій постіндустріалізму і економіки знань вказують на велику схожість цих теорій, а також на створення підґрунтя для докорінних змін в постіндустріальному суспільстві.

Категорія «знання» є мультидисциплінарною категорією. Сутність знання як суспільного феномену та основи постіндустріального суспільства досліджується вченими – філософами, соціологами, юристами, фахівцями з інформаційних систем, економістами, дослідниками проблем державного управління. Важкість визначення цієї категорії зумовлено причинами суб'єктивного та об'єктивного характеру.

З точки зору аналізу важливості інформації як ресурсу для зростання постіндустріального суспільства, важливим є визначення інформації як програми дій для матеріальних та соціальних процесів, засобом комунікації, чинником регулювання речовинно-енергетичних систем. Використання цих властивостей інформації дозволяє перетворювати її на знання і використовувати як один з головних елементів розбудови постіндустріальних соціально-економічних систем.

Література.

1. Александр Бард и Ян Зодерквист Нетократия. новая правящая элита и жизнь после капитализма. URL: <https://booksonline.com.ua/view.php?book=165624>. (дата звернення 2.16.2020 р.).
2. Machlup, F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States [Текст]. NJ.: Princeton, 1962. 283 p.
3. Hosono Asahi, Umesao Tadao. Joho sangyo ron. Information Industry Theory: Dawn of the Coming Era of the Ectodermal Industry [Текст]. Tokyo.: VP, 1963. 156 p.
4. Schumpeter, J. A. (1943). Capitalism, Socialism, and Democracy (вид. 6th). Routledge. с. 81–84.
5. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знанием, или История будущего. Новая постиндустриальная волна на Западе : Антология ; под ред. В. Л. Иноземцева. М. : Academia, 1999. С. 337–371.
6. Ханін І. Г. Інституційні передумови функціонування інформаційного простору світової економіки [Текст] : монографія. Д. : АРТ-ПРЕС, 2012. 238 с
7. Ханін І. Г. Ноосферный путь познания и хозяйствования : монографія. Дніпро. Нова ідеологія, 2018.

8. Сазонець І.Л., Саленко А.С. Детермінанти лібералізації високотехнологічного підприємництва в умовах постіндустріального переходу. Рівне. Волин. Обереги, 2019. 176 с.
9. Джинджоян В.В., Саленко А.С., Сазонець І.Л. Соціальні детермінанти розвитку сфери послуг в концепції формування постіндустріального суспільства : монографія. Рівне, Волин. обереги, 2021, 190 с.
10. Поляков М.В. Економіка знань: сутність, детермінанти, глобальний ландшафт. Дніпро, Нова ідеологія, 2018, 688 с.
11. Сазонець О.М. Розвиток світового господарства та глобальні інформаційні системи. Донецьк. Юго-Восток, 2010. – 289 с.

References.

1. Bard, A. and Zoderkvyst, Y. (2006), “Netocracy. The new ruling elite and life after capitalism”, available at: <https://booksonline.com.ua/view.php?book=165624> (Accessed 05 July 2021).
2. Machlup, F. (1962), The Production and Distribution of Knowledge in the United States, Princeton, USA.
3. Asahi, H. Tadao, U. and Sangyo ron, J. (1963), Information Industry Theory: Dawn of the Coming Era of the Ectodermal Industry, VP, Tokyo, Japan.
4. Schumpeter, J.A. (1943), Capitalism, Socialism, and Democracy, 6th ed., Routledge, London, UK, pp. 81-84.
5. Sakajia, T. (1999), Stoymost', sozdavaemaia znanyem, yly Ystoryia buduscheho. Novaia postindustrial'naia volna na Zapade: Antolohiya [Value Created by Knowledge, or History of the Future. The New Post-Industrial Wave in the West: An Anthology], Academia, Moscow, Russia, pp. 337-371.
6. Khanin, I.H. (2012), Instytutsijni peredumovy funktsionuvannia informatsijnoho prostoru svitovoi ekonomiky [Institutional prerequisites for the functioning of the information space of the world economy], ART-PRES, Dnipro, Ukraine.
7. Khanin, I.H. (2018), Noosfernyj put' poznanyia y khoz'jajstvovanyia [Noospheric way of knowledge and management], Nova ideolohiia, Dnipro, Ukraine.
8. Sazonets', I.L. and Salenko, A.S. (2019), Determinanty liberalizatsii vysokotekhnolohichnoho pidpriemnytstva v umovakh postindustrial'noho perekhodu [Determinants of liberalization of high-tech entrepreneurship in the post-industrial transition], Volyns'ki oberehy, Rivne, Ukraine.
9. Dzhyndzhoian, V.V. Salenko, A.S. and Sazonets', I.L. (2021), Sotsial'ni determinanty rozvytku sfery posluh v kontseptsii formuvannia postindustrial'noho suspil'stva [Social determinants of development of the service sector in the concept of formation of post-industrial society], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.
10. Poliakov, M.V. (2018), Ekonomika znan': sutnist', determinanty, hlobal'nyj landshaft [Knowledge economy: essence, determinants, global landscape], Nova ideolohiia, Dnipro, Ukraine.
11. Sazonets' O.M. (2010), Rozvytok svitovoho hospodarstva ta hlobal'ni informatsijni systemy [Development of the world economy and global information systems], Yuho-Vostok, Donetsk, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 14.07.2021 р.